

“АМЕРИКА” ФРАНЦА КАФКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОМАНУ ВИХОВАННЯ

На основі теорії роману виховання розглянуто роман Франца Кафки «Америка». У статті вивчаються також погляди різних філософів та літературознавців на цей вид жанру. Численні суперечності створюють панорамність проблематики роману виховання, в центрі якої помітне протиріччя між занепадом «закріпленої традиційної системи норм», з одного боку, і між виникаючою «потребою у створенні справжніх норм» – з іншого.

Тема статті та дослідження є актуальною, оскільки в ній розглядаються і систематизуються погляди відомих дослідників на проблему.

Ключові слова: жанр роману виховання, традиції, тип героя, соціальний фактор.

"Америка" є першим і менш зрілим з довших творів Кафки, а насправді ж він пропонує в ньому важливі ключі до деяких складних проблем пізніших двох романів. Його назва була спочатку « Der Verschollene », «Людина, що зникла » або « Втрачений безслідно », і шкода, що ця дуже підходяща назва була замінена Америкою. У 1927 року його опублікував Макс Брод, спадкоємець Кафчиних рукописів, однак, із надмірної турботи він самовільно визначив розташування окремих фрагментів та дещо змінив текст, додавши свою назву «Америка». Під цією назвою та в Бродовій редакції твір звучив і видавали.

16 -річний емігрант з Європи Карл Россман прибуває на пароплаві в порт Нью -Йорка. Він заводить знайомство з кочегаром, який незадоволений умовами роботи на кораблі. Карл разом з кочегаром йде до капітана судна і там несподівано зустрічає сенатора Якоба, свого дядька, про якого майже нічого не знав. Сенатор Якоб залишає Карла жити у себе, але після того, як Россман їде в гості за місто без дозволу дядька, той розриває відносини з ним, і Карл опиняється на вулиці майже без грошей. У готелі він зустрічає двох безробітних - Робінсона і Деламарша. Вони запрошують його йти з ними на пошуки роботи. Спочатку Карл погоджується, але потім свариться з ними і отримує роботу ліфтера в готелі « Оксідантал ». Деякий час Карл працює там, але позбавляється місця після того, як в готель приходить п'ятий Робінсон з проханням дати йому грошей.

Карл потрапляє до Деламаршу, який тепер знаходиться на положенні альфонса у багатій дами Брунельди. Та хоче, щоб Карл став її слугою. Той відмовляється і хоче піти, але Деламарш силою змушує Карла залишитися.Тоді Карл вирішує залишитися на час і потім втекти. Через якийсь час, коли Карл вже не служить Брунельді (частина, яка описувала його перебування при Брунельді і те, як він зумів звідти вибратися, не дописана), йому попадається на очі оголошення про прийом працівників у Великий Театр Оклахоми. Карла приймають на посаду « технічного працівника ». Всіх прийнятих працівників садять на поїзд, який відправляється в сторону Оклахоми. На цьому рукопис обривається.

© О. Проць, 2014

Як роман мав закінчитися невідомо. Брод, який постійно закликає нас зробити висновки з роботи Кафки, повідомляє, що Кафка сказав йому, що його роман повинен був закінчитися з деякою надією на героя.

Роман разуче відрізняється від більшості казок Кафки, у двох напрямках. Хлопчик Карл Росман стверджує нашу пряму симпатію на простих моральних підставах: молодість, доброта, довірливість, вірність. І крім цього, весь світ цього роману є прямо і легко впізнаваним. Це не має значення, що Кафка ніколи не був за кордоном і що картина Америки є неточною; звичайно, це не відіграло ролі, щоб бути правдою в цьому сенсі. Важливо те, що ми знаємо причину ситуацій і персонажів, які ми бачимо в традиційному романі - виховання.

Поневіряння юного Карла Росмана чимось нагадують знайомі зі школи пригоди Олівера Твіста, але песимістично обернуті навпаки: тепер багатий дядечко з'являється на самому початку і невдовзі кидає хлопця напризволяще. Тож наївний головний герой вимушений самотужки пізнавати болючі несправедливості життя-яким-воно-є. Реалістичні сценки побутових злигоднів розігруються на тлі зумисне гротескної Америки (Кафка там, як було вище зазначено, ніколи не був, але, гадаю, відтворив стереотипи не без іронії): велетенські маєтки і готелі, вщерть переповнені автомобілями дороги та безліч багатіїв, що розпоряджаються незліченою армією прислуги. На початку ХХ сторіччя це була безсумнівна земля обітована для кожного, хто відчував себе зайвим на рідному континенті й сподівався на легкий заробіток. Персонажі «Зниклого безвісти» подеколи також сподівались на це, вірили в свою щасливу зірку – але натомість стикалися з ницістю та невдячністю.

І.О. Володавська, досліджуючи англійський роман виховання, визначає чотири типи героя [2: 181]: герой-шукач, художник, герой-учений та маленька людина. Перший – «герой-шукач» (Карл Росман) – «посередній» за своїми соціальними і психологічними прикметами: він належить до середнього класу, «у чомусь він надзвичайний, у чомусь – ні». Юнаки цього типу наївні, наділені уявою і загостреним сприйняттям. Їх учнівство «глибоко типове» в універсальному, загальнолюдському плані і виступає трансформацією зазначеної «вічної» теми літературі – теми «блудного сина». Такий тип героя цілком підпадає під гегелівську концепцію, котра, як відомо, не виходила за рамки конформізму [2: 150].

Визначені вченими типи героя фіксують певну модель особистості, породжену кризовою поствікторіанською суспільною свідомістю і втілену у художній формі, яка підказана літературною традицією та авторською інтенцією. «Основні домінанти еволюції особистості – втрата цілості, її пошуки і набуття. Втрата цілості – руйнування наївно-гармонійного дитячого світосприйняття в результаті зіткнення з реальністю – приводить до заперечення соціальної ролі, що нав'язується героєві, і розриву із соціумом, який його формував, до пошуку цілості, гармонії почуттів і розуму, внутрішнього і зовнішнього світу, свого власного “я” і місця у житті» [2: 154]. Так, Карл Росман, будучи відірваним від свого соціуму, розпочинає «пошук себе».

При цьому героєві тривалий час невідомий напрямок його шляху: йому бракує чіткого уявлення про його мету у житті і спосіб її досягнення. Щоб увиразнити телеологічну орієнтацію розвитку, необхідна «інтервенція оповідача», або введення фігури «вихователя» [3: 272]. Роль таких менторів може бути різноманітна, але при всій значимості «ви-

хователів» у романі-виховання саме життя, на думку вченого, виступає «гофмейстером» героя.

Традиційно для Кафки джерелом несправедливості постає хижа, нелюдська бюрократична система. Все це впізнавано для кожного, хто знайомий із творчістю письменника: задумлива атмосфера чиновницьких кабінетів, абсурдні рішення, агресивне ставлення керівників навіть на найнікчемніших посадах. З ірраціональними діями можливо-владців контрастує злагоджена і позбавлена будь-яких емоцій механічна праця робітників, здійснювана в гігантських будівлях-мурашниках на кшталт готелю «Оксиденталь», куди потрапляє головний герой. Саме «Зниклий безвісти» був одним із перших нарисів «кафкіанського світу», такої собі похмурої бюрократичної антиутопії. Вважається, що первісним поштовхом до такого безрадісного світогляду для автора слугувала праця на дрібній посаді в страховій конторі.

Однак цей повсякденний досвід він спромігся піднести до всеохопної алегорії відчуження людини в сучасному суспільстві, що й донині вражає всіх читачів Кафки й забезпечує йому статус одного з чільних класиків модерністської літератури.

Соціальний фактор цієї історії так само важливий, як і психологічний, і в цьому відношенні Америка є унікальним твором серед творів Кафки, і єдиним, що відображає безпосередньо гуманну соціальну перспективу її автора. Карл, ізгой з симпатіями до нижчих прошлойків населення, що є недоречним в середовищі багатців: вони є добрими до нього, коли Карл удачливий, і стають холодними до нього, коли дядько ігнорує його. На шляху до дачі багатія вони повинні зробити гак, щоб уникнути демонстрації робітників; Карл чує страйк і дізнається, що його дядько і друзі останнього безжальні експлуататори праці. З соціально-моральної точки зору він не може жити з ними, а вони не можуть терпіти його серед них. Карл не може належати ні до однієї зі сторін, він є жертвою обох, і може підтримувати себе тільки в суто приватній справі, в особистій порядності і моральній респектабельності.

На думку Ю. Якобса, роман-виховання веде розвиток свого героя до гармонійного завершення не з метою зобразити одиничний випадок, або сенсаційний виняток, – він прагне здебільшого показати типовий характер.

Можливість сформулювати невирішені життєві проблеми має бути випробувана на романному матеріалі, який відображає багатий світовий досвід. Цим ідеальним наміром продиктована і фігура героя: вона вабить до себе, зацікавлює інших не своєю незвичайною долею, чи надто блискучими якостями, а перш всього тим, що своїм життєвим шляхом утверджує оптимістичний світогляд. Протагоністи роману виховання зберігають характер типових фігур, вартих наслідування, бо «їх розвиток демонструє необов'язковість наявності надзвичайних передумов для змістовного, плідного буття». Індивід знаходить себе лише тоді, коли він «виходить за рамки власної суб'єктивності та осягає себе у єдності з оточенням».

Персонаж роману Брунела - окреслює загальну ситуацію, яка повторюється і в інших романах. Два пролетарі і Карл живуть на службі жінки. Їх відданість гідна милостивій Афродіті, але натомість Брунельда-це маса жиру, сперте кімнатне повітря, безсердечне та істеричне жіноче іство, що живе в гротескних злиднях, не має нічого, окрім багатства та сексу. Навіть її коханець, Деламарш, страждає від принизливих знущань, в той час як його товариш задовольняється абсурдними надіями. У всій цій ситуації –

щодо влади грошей над людьми і принижуючу гідність відданості, є щось правдоподібне, характерне для Америки, ця послуга для Брунелди - це не просто звичай чи обряд, це має сенс. У неї є гроші - вона забезпечує безпеку.

Можливо, ми повинні прийняти Брунелду як специфічний соціальний символ роману – виховання? Карл спочатку змушений залишатися в квартирі, і має намір втекти при першій же можливості. Але дискусія з студентом-полуношником на сусідньому балконі величезного багатоквартирного будинку схиляє його до вибору залишитися. Студент говорить йому, що жоден працівник не може вибрати свою роботу відповідно з мораллю свого роботодавця, і що робота на Брунелду морально не відрізняється від роботи на якесь величезне підприємство, коли ти навіть не знаєш роботодавця.

Таким чином, роман представляє нам ряд ситуацій, які є символічними для того сучасного капіталістичного світу. Карл не знаходить товариства серед багатих чи серед робітників, його віддана робота в гігантському готелі тільки провокує ворожнечу, його вірне служіння Брунелді деградує поступово. Але в кінці він знаходить « Природу - Театр». Його реклама проголошує «Ми запрошуємо всіх», і хоча його документи не в порядку, він наймається на роботу, де він може використовувати свої технічні здібності та знання. Театр є гігантським, тут Карл може знайти своє місце в цій величезній і незбагненній організації. Ніколи більше не було Кафкою запропоновану утопію такого роду. Сам Кафка зазначив схожість між цим романом і « Девід Копперфільдом»

Дікенса. Карл Россман - ще один Девід Копперфільд або Олівер Твіст, він проходить через агресивне середовище і підтримує його доброту своїми поглядами та невинністю - і в нагороду він знаходить захисний притулок. Схожість ще полягає й в незрілості цього роману, він містить стару сентиментальність Дікенса і його сучасників.

Оригінальним є медод висвітлення Америки в творі. Сам Кафка не говорить нам, що цей світ є ворожим до героя. Ми самі відчуваємо цю ворожість разом із героєм. Ми дізнаємося тільки те, що доступно, нема коментарів автора щодо ситуацій чи певних вчинків персонажів, і з першого досвіду з кочегаром ми залучені в незрозумілі імпульсивні сили і невідому складну мережу соціальних відносин і особистих інтересів. Те, що відбувається, по-суті, повинне мати свою логіку і послідовність, хоча Карл не може зрозуміти її, або не всю її.

Часом ця логіка настільки непроникна, що межує на грані світу кошмару. У замиському будинку Карл знає, що його дядько не схвалив його візит, і він дізнається, перебуваючи там, що його покинув дядько; друзі, які запросили його, враз змінюють до нього своє ставлення. Ця плутанина в моральному світі призводить до плутанини в голові і органів чуття. Карл губиться в величезному будинку, він навромацки йде шляхом у темряві уздовж нескінченних коридорів(метафора життєвого шляху-поневір'яння), він слухає підказки до вірного напрямку, та не може їх зрозуміти. Таке саме трапляється з ним згодом в готелі- змова між дорослими(шеф-кухарем та коридорним), щоб вигнати його, хоча немає жодних причин для того, щоб так поступити з Карлом. Америка показує нам світ дивний та ворожий до героя, але в кінцевому рахунку не безглуздий і не зовсім нелогічний.

Герберт Тіфенбахер стверджує, що історія (die Geschichte) роману виховання (чи то Entwicklungs- чи Bildungs-роману) має поєднувати три категорії або стани: «вихідна ситуація – криза особистості – кінцевий стан», а також «пояснювати, чому наступили зміни і які події, чи людські дії та вчинки відповідальні за це» [12:19].

Кафка знаходить разючий символ відносин Карла зі світом, коли він дивиться з балкона Брунелди високо в хмарочосі, на передвибірчі збори на вулиці. Він бачить процесію, чує дивні уривки музики, що лунає в групі людей, жести ораторів - докази пристрасної підтримки і пристрасної опозиції. Ніщо не може бути чітко почуте та зрозуміле на такій висоті – усе це виглядає як пародія театру ляльок. Карл зачарований. Це світ, як він може вивчити, в якому людина пристрасно бореться, воює, виконуючи встановлені ритуали, як щось само собою зрозуміле, але з цілями і логікою, котрі він не може зрозуміти. Він захоплено спостерігає за їхніми діями, будучи не в змозі приєднатися до цієї захоплюючої сцени.

Кафка перетворюється не тільки сам, але й перетворює читача в його головного героя, і тим самим він бере нас за саме серце. Ми безпосередньо відчули плутанину героя, його безнадійну поглиненість самим собою, його відсутність знань про себе і своєї мети. В творі є лише коментарі, які НЕ інтерпретують або пояснюють задуми автора, нема навіть натяку на точку зору автора-нам дається можливість разом з Карлом шукати істину в цьому світі, бути самими героями-шукачами, а не спостерігачами життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Влодавская И.А. Поэтика английского романа воспитания начала XX века. – К.: Вища школа, 1983. – 181 с
- 2 Затонский Д.В. Европейский реализм XIX века: линии и лики. – К.: Наукова думка, 1984. – 279 с
- 3 Кафка К. « Америка»
- 4 Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. С.-Пб., 1994.
- 5 Фуко М. Что такое автор? Лабиринт-Экспресс. 1991, № 3.
- 6 Эпштейн М. Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX-XX веков. М.,1988.
- 7 Baudrillard J. Simulacres et simulation. P., 1981.
- 8 Bertens H. Postmodern Culture // Smyth E.J.(ed.) Postmodernism and Contemporary Fiction. London: Batsford. 1991. P 123-137.
- 9 Habermas J. The Philosophical Discourse of Modernity. Frankfurt, 1985. Trans. Frederick Lawrence (Cambridge,1987).
- 10 Kohler M. Postmodernismus: Ein begriffshistorischer Überblick, Amerikastudien. 1977. 22, 1: 8-18. Calinescu M. Five Faces of Modernity. Durham: Duke University Press, 1987.
- 11 Pannwitz R. Die Krisis der europäischen Kultur. Werke. Bd.2, Nurnberg, 1917.
- 12 Tiefenbacher Herbert. Textstrukturen des Entwicklungs- und Bildungsromans. Zur Handlungs- und Erzählstruktur ausgewählter Romane zwischen Naturalismus und Erstem Weltkrieg. — Königstein /Ts., 1982. — S. 127-147.
- 13 Toynbee A. A Study of History. Abridgement of Volumes I-VI by D.S.Sommerville. Oxford, 1947.
- 14 Waugh P. Postmodernism. A Reader. L.,1992.
- 15 White H. The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation. Baltimore; L., 1978.

Проць О.С., аспірант
ГГІІІЯ, Горлівка

«АМЕРИКА» ФРАНЦА КАФКИ В КОНТЕКСТЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОМАНА ВОСПИТАННЯ

На основе теории романа воспитания рассмотрен роман Франца Кафки «Америка». В статье изучаются также взгляды различных философов и литературоведов на этот вид жанра. Многочисленные противоречия создают панорамность проблематики романа воспитания, в центре которой заметное противоречие между упадком «закрепленной традиционной системы норм», с одной стороны, и между возникающей «потребностью в создании настоящих норм», - с другой. Тема статьи и исследования актуальна, так как в ней рассматриваются и систематизируются взгляды известных исследователей на проблему.

Ключевые слова: жанр романа воспитания, традиции, тип героя, социальный фактор.

O. Prots, postgraduate student
Horlovka Institute of Foreign Languages, Horlovka

“AMERICA” BY FRANZ KAFKA IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL NOVEL

The novel “America” by Franz Kafka is considered as educational one. This paper examines the views of various philosophers and literary critics on this kind of genre. Numerous contradictions create the novel of education, centered on the marked contradiction between the decline of the “traditional system of fixed rules” on the one hand, and between stemming “need for a real rules” - on the other. The theme of the article and the research are relevant because it addresses and systematizes the views of leading scholars on the issue.

Key words: educational novel, traditions, social type of hero factor.